

Duško Kečkemet

GDJE JE BIO SPLITSKI GETO?

O židovskoj koloniji u staroj Saloni svjedoče antički nalazi. Podaci o njima u srednjovjekovnom Splitu, međutim, vrlo su oskudni. Nova broj-nija grupa židovskih izbjeglica iz Španjolske i Portugala, odakle su tada bili prognani, naseljuje se u Splitu pod kraj šesnaestoga stoljeća. To je naseljavanje najuže vezano uz akciju pokrštenog španjolskog Židova Dani-jela Rodrigueza ili Rodrige, koji je Mletačkoj Republici predložio osniva-nje velike suvremene skele u Splitu za prihvaćanje turskih karavana, koje su iz Bliskog i Dalekog istoka dovozile robu, što se u Splitu utovarivala na lađe i vozila u Veneciju, a iz Venecije u cijelu Evropu i obratno robe iz Evrope za Istok. Ta je skela, zajedno s prostranim lazaretom za rasku-živanje robe i karantenu, izgrađena 1590. tako da je Split ubrzo postao jedan od najvažnijih gradova za tranzitni promet između Istoka i Zapada. Aktivno je djelovala splitska skela u sedamnaestom i osamnaestom sto-ljeću, a u devetnaestome prestala je postupno karavanska trgovina i pro-met u Splitu jenjava.

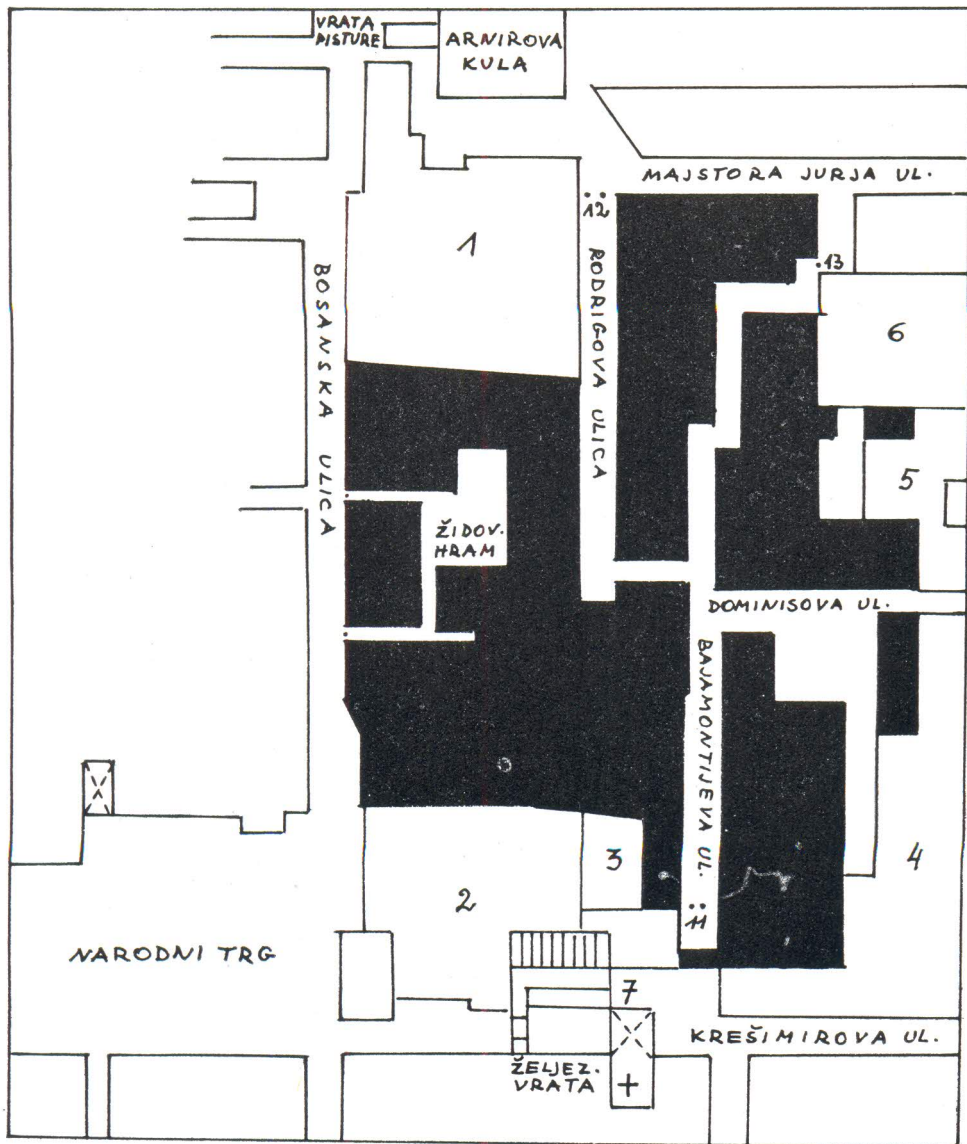
Danijel Rodriga postavio je Mletačkoj Republici kao uvjet za osniva-nje splitske skele naseljavanje grupe španjolskih izbjeglica u tome gradu i zagarantiran im život u njemu.¹⁾

Splitski Židovi nisu igrali značajnu ulogu u trgovini između Turske i Venecije jer nisu raspolagali nikakvim sredstvima za tu trgovinu, ali su životu Splita, u njegovim vedrim i teškim godinama, vidno pridonijeli; naročito u razdobljima ratova s Turcima braneći Split, pridonoseći mu i žrtvujući se kao i svi ostali građani. To je bio razlog da Splicićani nisu nikada gledali na Židove u svojoj sredini kao na strance iako su bili druge vjero-spovijesti, i da su se s njima družili kao s ostalim građanima.

Toj slozi kršćana i Židova u Splitu pridonio je i opći tolerantni stav Mletačke Republike prema Židovima, naročito prema izbjeglicama iz osta-lih evropskih zemalja, shvaćajući da oni mogu svojim iskustvima, marlji-vošću i sredstvima pridonijeti Republici. Bila je to gotovo jedina evropska država koja nije progonila Židove, osim donekle u jednom kratkom raz-

doblju, pod kraj Republike, a pod utjecajem papinskoga Rima kojemu je do tada suprotstavljala svoje demokratske principe.

Židovi naseljeni u evropskim gradovima, pa i u Veneciji, živjeli su okupljeni u jednoj gradskoj četvrti i visokim ogradnim zidom odijeljeni od ostalih građana. Bio je to s jedne strane rezultat njihova podređenog

Tlocrt splitskog geta

položaja u tim gradovima, ali ujedno i vlastita njihova želja jer su se, okupljeni i zaštićeni zidom i vratima tih »ghetta«, kako su se po uzoru na onaj prvi mletački te četvrti nazivale po cijeloj Evropi, osjećali sigurnijima, zaštićeni od nerijetkih maltretiranja.

I Danijel Rodriga je, osnivajući splitski lazaret, tražio od mletačke vlade da njegove sunarodnjake naseli u Splitu u izdvojenom getu.

Kako je u Splitu, nakon čestih kužnih pošasti, bilo mnogo napuštenih kuća unutar zidina Dioklecijanove palače, ustupljen im je za boravak jedan dio sjeverozapadne četvrtine Dioklecijanove palače. Taj se dio staroga Splita otada naziva getom, ali izdvajanje useljenih Židova i njihovih potomaka nije provedeno kao drugdje, ni dosljedno ni strogo. Prema sačuvanim ispravama znamo da su se neki splitski Židovi s vremenom naseљjavali i izvan svoje četvrti; da su ostali građani i seljaci iz okolice posjećivali njihove domove i kućne radionice jer su Židovi bili poznati kao krojači, a njihove žene kao dobre vezilje, pa su seljaci iz Dalmatinske zagore naručivali u njih svoju bogato vezenu narodnu nošnju.

Splitski geto nije uopće bio zatvoren, nije imao vrata, ni određene satnice dozvole izlaska iz njega.

A tada je, u drugoj polovini osamnaestog stoljeća, nastalo teže stanje i za mletačke Židove, koji su u odnosu prema svojim sunarodnjacima u ostalim zemljama do tada bili u najpovoljnijem položaju. Razlog tome je uglavnom opadanje mletačke trgovačke sile i ekonomske moći, kada mletačka plutokratska aristokracija nastoji strogim uredbama spriječiti sve veću konkurenciju židovskih trgovaca, bankara i veleobrtnika u Republici. U tome ih podržavaju Crkva i bratovštine zanatlija koje također nastoje isključiti Židove iz svojih obrta. Presudan je bio papin »Edikt o Židovima« 1775, nakon kojega je mletačka vlada 1777. izdala uredbu (tzv. »Ricondotta«) kojom se Židovi protjeruju iz onih mjesta Republike u kojima nemaju organizirana izolirana geta, ili pak u njima moraju sagraditi nova.

U Splitu to nije bio naročiti problem jer su Židovi uglavnom već bili okupljeni u jednom dijelu grada, iako ne u strogoj izolaciji. Tada je, dakle 1777. ili odmah slijedeće 1778, zatvoren splitski geto. Ogradni zidovi nisu podizani, već su sami sklopovi kuća tvorili relativno zatvoreni gradski prostor. Unutar toga prostora našle su se četiri uličice staroga dijela grada, pa je bilo dovoljno zazidati jedan pristup, a na tri postaviti vrata koja su se navečer zatvarala, a ujutro otvarala.²⁾

Problem je, međutim, nastao (za one kojima je bilo stalo da bude problema) kada se ustanovilo da dotadašnja prostorna izolacija splitskih Židova nije bila nimalo stroga jer su u nekim kućama živjeli pomiješani i Židovi i kršćani, a neke židovske kuće gledale su na najprometniju splitsku ulicu Calle Cambj (današnju Bosansku ulicu). Neki su iskoristili tu situaciju i žalili se 1780. mletačkoj vlasti da se uredba o zatvaranju Židova u Splitu ne provodi po novome propisu, a kao povod naveli su da Židovi svojom blizinom oskvrnjuju procesiju Gospe od Zvonika, koja je od istoimene crkvice iza Željeznih vrata prolazila zapadnim dijelom današnje Krešimirove ulice, dijelom Narodnog trga (tada zvanog Gospodski trg) i

današnjom Bosanskom ulicom. Židovske kuće imale su prozore i balkone dijelom u Krešimirovoj ulici, a dijelom u Bosanskoj.

U spisima mletačke komisije za parnice sa Židovima (*Ufficiali al Catta-ver, Processi ad ebrei*) u Državnome arhivu u Veneciji pronašao je nedavno Pier Cesare Ioly Zorattini dopis splitskoga kneza Pietra Semitecola mletačkoj vladi u kojemu iznosi tu situaciju i prilaže kao dokaz tlocrt dijela grada u kojemu žive splitski Židovi.³⁾

Kada sam 1971. napisao knjigu o prošlosti splitskih Židova i njihovu doprinosu povijesti Splita — sakupivši u posljednji čas pismene i usmene podatke o njima — prihvatio sam kao godinu zatvaranja splitskog geta 1778, iako je G. Novak u *Povijesti Splita* smatrao da je splitski geto osnovan najkasnije 1738. U istoj sam knjizi, na temelju različitih isprava i podataka, kao i na temelju istraživanja toga dijela staroga grada pokušao fiksirati prostor, odnosno kuće i uličice tada uspostavljenog geta u Splitu i načinio njegov vjerojatni tlocrtni plan. Taj se plan gotovo u cjelini poklapa s planom iz 1777. nađenim u mletačkom arhivu, što autor ove nove radnje i potvrđuje.⁴⁾

Na novootkrivenom planu, s popratnim objašnjenjima, vidimo da su kuće splitskih Židova, odnosno geta, sa zapadne strane gledale na južni dio Bosanske ulice, ali nisu imale izlaze na tu ulicu, već s istočne strane. Prizemni dućani tih kuća u Bosanskoj ulici pripadali su kršćanskim trgovcima. Ugaona kuća toga bloka, s licem prema trgu (u kojoj je danas ljekarna) nije pripadala getu, kao ni prve kuće sa sjeverne strane Krešimirove ulice (osim jedne do same crkvice Gospe od Zvonika). Isključivo židovski blokovi kuća bili su u današnjoj Rodriginoj ulici, Bajamontijevoj ulici i zapadnom dijelu Dominisove ulice. Prema sjeveru graničilo je geto Ulicom majstora Jurja. Međutim, blok kuća između sjevernog dijela Bosanske ulice i sjevernog dijela Rodrigine ulice (na planu označen br. 1), zatim ugaona kuća toga bloka prema trgu i Krešimirovoj (br. 2) i niz kuća istočno od geta, između Krešimirove ul. i Ul. majstora Jurja (br. 4, 5, 6) bili su naseljeni i kršćanima i Židovima zajedno. Glavna vrata geta zatvorenog od 1777. do 1807 — kada je francuski maršal Marmont naredio da se sruše — bila su na izlazu Bajamontijeve ulice u Krešimirovu (11); druga na izlazu Rodrigine ulice u Ul. majstora Jurja, iza Arnirove kule (12); a treća na izlazu dvorišne uličice na širinu u Ulici majstora Jurja (13), kako sam u svojoj knjizi bio pretpostavio.

Splitski su Židovi teško osjetili zatvaranje geta i ograničenje saobraćanja, posebno u vrijeme kužne pošasti 1783—1784. koja je u njihovoj polumračnoj i nedovoljno zračnoj četvrti naročito harala. Odbor za zdravstvo, tada ustrojen u Splitu, strogo je nadzirao da nijedan Židov ne izađe iz geta, osim nekolicine opskrbljene legitimacijama da mogu nabavljati opskrbu; postavio je straže na sva troja vrata geta koja su stalno morala biti zatvorena.

U splitskome getu živjelo je tada, u drugoj polovici osamnaestoga stoljeća, nešto manje od 300 Židova. I sinagoga, koja nije smjela imati uočljivo pročelje, nalazila se — i danas se nalazi — u kompleksu geta, s pristupom iz malenog »Žudijskog prolaza« koji izlazi na Bosansku ulicu.

Prema židovskome getu (ime potječe od prvog mletačkog geta, predjela gdje je vjerojatno prije bila neka ljevaonica) nazvali su Splićani u prošlo-
me stoljeću, kada je ukinut propis o izolaciji Židova i kada su se oni nase-
lili u ostalim dijelovima grada, cijeli stari dio grada unutar zidina Diokle-
cijanove palače »Get«, kako ga i danas još zovu.

BILJEŠKE

- 1) V. Morpurgo: Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skele u XVI stoljeću. *Starine*, knj. 52 i 53, Zagreb 1962, str. 185—248, 363—415; R. Paci: *La »Scala« di Spalato e il commercio veneziano nei Balcani fra Cinque e Seicento*. Venezia 1971.
- 2) G. Novak: *Židovi u Splitu*, Split 1920; V. Engel, I. Mayer, J. H. Richter: *A Ghetto in the Palace*. *Judaica Post*, 1978, v. 6, no 4.
- 3) P. C. Ioly Zorattini: *Una pianta settecentesca del ghetto di Spalato*. Udine 1978. (Sep. iz *Memorie storiche forogiuliesi*, LVI/1976, str. 153—156).
- 4) D. Kečkemet: *Židovi u povijesti Splita*, Split 1971.

